

Tidsskrift for Historisk Forskning

Historisk Institut • Njalsgade 102 • 2300 Kbh S • Giro 4 18 85 51

Ansvarstarende redaktør:

Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 42 84 64 14

Redaktion:

Michael Bregnbø
N.H. Frandsen
Kim Furdal
Jørgen Mikkelson
Frank Minzberg
Bjørn Wiied
Søren Østergaard

Ekspedition:

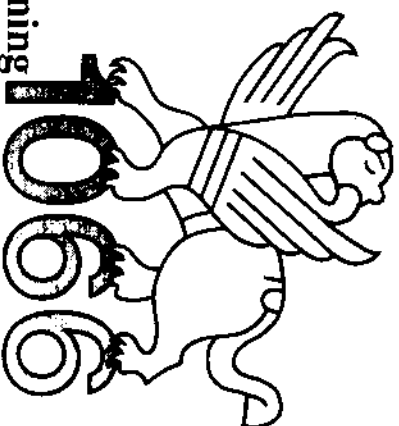
Bjørn Wiied
Parkvej 17
3450 Alleroed
Tlf: 42 27 55 85

Priser:

21 årgang:	Abonnement:	kr.	145,00
	Løstalg pr. nr.	kr.	40,00
Eldre årgange:	pr. nr.	kr.	20,00

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet.
Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.
Læsersats og tryk ATU-Kommunikation

ISSN 0106 - 0627

Tidsskrift for Historisk Forskning

22. Årgang nr. 3

December 1992

Historien om Sydafrika

Forskningen i apartheids rationalitet - et historisk og geografisk indblik.
Af cand.phil. Hans Erik Jakobsgaard Støten

Sydafrikas skrevne historie læger sin begyndelse kørt efter erobringen af Det Hollandske Ostindiske Kompagnis forsyningsstation ved Tafel Bai i 1652 under Jan van Riebeecks ledelse. Spredte skriftlige beretninger om forholdene i landet findes lige fra Bartholmeus Diaz opdagelse i Mossel Bay i februar 1488 og en generel frenstilling af den sydafrikanske historiedrivnings historie, selv begrænset til indværende århundrede, ville blive en omfattende sag. Forskningen i Sydafrikas nyeste historie afspejler de dybe konflikter i landet. Den historiskgeografiske tradition er præget af fraværet af sorte historikere som følge af den ekstremt ulige adgang til uddannelse og historiefremstillingen bærer på de lavere niveauer præg af statskontrol med alle læseplaner og på universitetsniveau af den liberale traditionens mangefarvede dominans.

Da den amerikanske professor Harrison Wright i 1977 publicerede sin omfattende lærde kritik af hovedretningerne indenfor moderne sydafrikansk historieforskning, kastede han en brænd ind i den spæde debat mellem liberale og marxistisk inspirerede historikere. Wright kritiserede specielt *Den radikale skole* for skabelsen af et forsimpelt og fortræjet billede af fortiden. Han argumenterede for en bevidst og konsekvent distance til nutidige samfundsmæssige problemstillinger og teorier som en forudsætning for

forskning i historien på dennes egne betingelser. Kun få sydafrikanske historikere har fulgt denne konservative metodologi og de fleste af dem, der har forsvaret den, har været afrikaanssprogede. Både den konventionelle engelsk-liberale skole og den radikale skoles historikere har forsøgt at rekonstruere en fortidig virkelighed med relevans for nutidens problemer. Begge retninger er gædet fra en praksis, hvor fortiden forsøks i lys af nutiden og samtiden forandres på basis af historisk viden. De brændende spørgsmål i historikerens samtid stillede krav til opklaring af sammenhænge i den historiske virkelighed og netop denne korrelation har gjort forskningsfeltet omkring Sydafrikas historie så engageret og anvendelig. Det var imidlertid først omkring 1970, at sammenhængen mellem den hvide befolkningsgruppes politiske dominans via apartheidsystemet og udviklingen i Sydafrikas politiske økonomi for alvor blev lægt op i den historiskgeografiske debat. For at forstå forudsætningerne for denne debat er det nødvendigt at læge et skridt tilbage i historien.

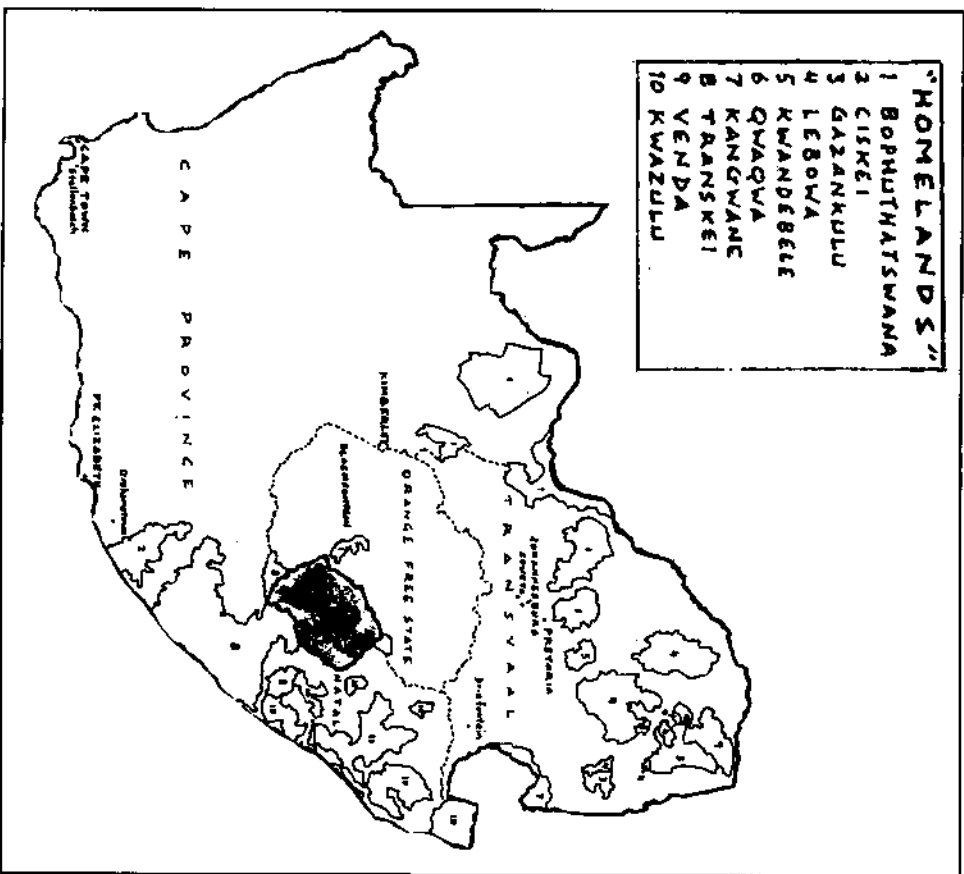
Settlerskolen, frontierteorier og liberal historieforskning.

Indtil et stykke op i 1920'erne var den karismatiske amatørhistoriker George McCall Theals arbejdscentrum for sydafrikansk historisk skrivning. Fra 1870'erne og mere end 30 år frem skrev han på sin *History of South Africa*. Hans historie

var det hvide Sydafrikas koloniale nationalisme. Selv om Theals beskæftigede sig mere med de sorte sydafrikanere end de fleste af hans efterfølgere indenfor den *settler tradition*, han stod fædder til, betragtede han de sorte som primitive, besværlige og statiske i forhold til Sydafrikas civilisationsriske udvikling. Theals arbejde etablerede såkaldte yderst sejlivede

de myter i den historografiske tradition, berunder den opfattelse, at udbredelsen af den hvide bossettelse fra Cape-området og den Bantu-afrikanske indvandrings i landet fra nord var sket samtidig og at landets indre havde været folketomt, da de hvide afrikaanstalende nybyggere, *voortrekkerne*, ankom hertil i 1830'erne efter deres udvandring fra kap-kolonien i

- "HOMELANDS"
- 1 BOPHUTHATSWANA
 - 2 CISKEI
 - 3 GAZANKULU
 - 4 LEBOWA
 - 5 KWANDEBELE
 - 6 QWAQWA
 - 7 KANGWANE
 - 8 TANSKEI
 - 9 VENDA
 - 10 KWAZULU

protest mod de nye engelske kolonier. I Theals univers var hvik overførteformer simpelthen en naturlig del af den vestlige civilisations udbredelse og betødde ingen yderligere forklaring.

Fra 1920'erne udvikledes en liberal historieforskning som reaktion på settlertraditionen. William Miller Macmillan, der var hovedkræften i denne nye skole af faguddannede historikere, arbejdede som professor ved University of Witwatersrand fra 1917 til 1932. Den nye skole afviste Theals racovertegne, prokolonialistiske holdning og forholdt sig kritisk til den racistiske omken der var etableret og under fortsat udvikling i landet. Macmillan brugte sine historiske undersøgelser direkte i politisk strid. Hans arbejde i 1920'erne blev skat som en bevidst udfordring til den lovfæstede racismediskrimination, *segregation*, som boergeneralen J.B.M. Hertzog opbyggede som premie minister for pædagogeringen fra 1924 i en alliance med mineindustrien, de hvide arbejdere og storebønderne. Macmillans forskning afdækkede mekanismerne bag den begyndende indoprægelse i samfundet af den "farvede," raceblandede befolkningsgruppe, *cape-coloureds* tidligt i 1800-tallet og den lære han udtog var, at også den afrikanske befolkningsgruppe kunne og skulle integreres gradvist som fulde borgere i det sydafrikanske samfund.

Macmillan var forud for sin tid ved, som faghistoriker, at fremhæve den snævre sammenhæng mellem økonomi og politik i Sydafrikas historie. Efter hans opfattelse var den fortsatte sammenvekstning til en enkelt samlet nationaløkonomi et af de væsentligste udviklingsstræk, der pe-

gede mod integrationen af hele befolkningen i et fælles politisk system. Segregationspolitikken kunne ikke legitimeres, sådan som mere slæppe liberale elders forsøgte i 20'erne. Macmillans forskning kunne dog ikke forklare, hvorfor et racistisk ubelækketessamfund rent faktisk udviklede sig hånd i hånd med en moderne økonomi. Han gjorde sig til talsmand for, at rødderne til hans samruds racisme skulle findes i de afrikaanstalende bønder, *treboeren*, tradition og mentalitet, afledt af et halvnomadisk *frontiersamfund*s kultur³.

Professoren i historie ved University of Cape Town i 1920'erne og 1930'erne, Erik Walker, byggede videre på den liberale historieteori. Han var inspireret af Frederick Jackson Turners læser om den amerikanske frontierhistories betydning for kultur og livsform i USA⁴ og mente, at de kunne bruges på sydafrikanske forhold i forlængelse af Macmillans forskningsresultater. De racistiske holdninger, han så som årsag til segregationspolitikken, skulle søges i den *afrikaaner* mentalitet, der udvikledes i Cape-provincens ekspanderende grænseområder tidligt i det nitende århundrede⁵. Efter Walkers opfattelse var det under kampen og færdeligt samvirke på den usikre grænse, at treboerne påbegyndte en selvvidendifikation som hvide, overtegne i forhold til den oprindelige befolkning og de dele fjendehillede forsættedes under *Voortrekkerens* gennemvandring af landets indre og institutionsrettes i boerrpublikernes forfæininger. På krav fra de nordlige afrikaansregede områder fulgte racefordommene efter boekrigen med over i Den sydafrikanske Union i 1910.

De liberale mente ikke, at frontierbeholdningen bag sprogpolitikken havde nogen mening i den moderne stat. Idéerne var det afgørende i deres forklaring. Racismen udsprang af en gammel, nu ubegrundet, frygt. Adskilliges politikken, beregnet til administrativ sikring af hvid overlegenhed på alle livets områder, forklarede som et efterlevet resultat af samfundstærkning, skabt på den isolerede og truede grænse. Nu virkeliggjort mod støtte fra tidens *trekkers*, de fattigstvede, der strømmede til byområderne i første halvdel af indværende århundrede.

C.W. de Kiewiet, der bør historikerntilskudenes videre, blev påvirket af økonomien Herbert Frankels argumentation, der beskrev billingsarbejdsstyrerens som ineffektiv. Frankel mente, at ultrabilling, ringe motiveret arbejdskraft var uproduktiv og at de udelukkelsesmekanismer, der holdt prisen på afrikansk arbejde nede, derfor samtidig bremkede for økonomisk vækst.⁶

Derfor kan der ud af de Kiewiets *History* læses en uvilje mod at erkende, at succesrig industrialisering og raceadskillelser faktisk var gået hånd i hånd allerede tidligt i århundreder.

Kapitalismens logik hos de liberale

Med fremræggelsen af *Hertzog-lovene* i 1936 og vedtagelsen i 1937, der fratog afrikamerne de fleste af deres tilbageværende parlamentariske rettigheder, var de liberale længere fra målet end nogensinde. Alligevel fandt de fortsat håb for deres visioner i den økonomiske udvikling. Fremstillingsindustriens vækst skabte behov for faglært arbejdskraft. Den begrænsede hvide arbejdssstyrke nødven-

diggjorde uddannelse af en større del af de sorte. Migrationarbejdet kunne ikke opfylde disse krav og en voksende gruppe afrikamerne måtte således tillædes permanent bosættelse i byerne. De måtte også gives oplæring, en vis social sikkerhed og måske endda politiske rettigheder.

Mange hvide liberale mente allerede midt i 1930'erne, at denne udviklingslinje var under fuld udfoldelse og at det naturnødvendigt måtte medføre, at både hovedstærkt og traditionsskanden raceadskillelser på arbejdsmarkedet ville forsvinde, samt at ikke blot faglærte, men alle sorte arbejdere ville få betydelige løstigninger. Den nye fremstillingsindustri ville udfolde sig på et ekspanderende hjemmemarked og dette ville kræve, at alle sydafrikanere blev oplægt i samfundet, ikke blot som producenter, men også som købedygtige forbrugere. Den sydafrikanske Union ville indenfor en relativt kort tidsfrist arbejde sig ud af racismens forældede former. Denne sluttningstrækte, præget af liberal udviklingsoptimisme, var foruflaet og hvilede på et alt for løst grundlag. Den sekulære industri var stadig ung og forholdet mellem den og statsmagten var uafklaret.

Ikke desto mindre betræfede samfundsudviklingen i første halvdel af 1940'erne tilsyneladende de liberale synspunkter. Væksten i krigsøkonomien og det større behov for afrikansk arbejdskraft nødvendiggjorde en opblødning af den jobreservation, der forbeholdt faglært arbejde for hvide, ligesom håndhævelsen af de paslove, der holdt sorte væk fra byområderne og forbudet mod arbejdskontakter i praksis blev lempet noget. Denne udvikling blev set i så med

efterkrigsalmængden og nedzæmpelsen af den hidtil stærke afrikanske mindretal i 1946.⁷ Efter 1948 udførte National Party-regeringen raceadskillelserne til næsten alle områder af samfundslivet som et svar på den øgede sorte urbanisering, proletarisering og selvbevisthed. Den fungerede som et redskab til at kontrollere og undertrykke industrialiseringens sociale effekter. Men apartheid bremkede ikke den økonomiske vækst! Der var en forfælgende tillidskrise i forholdet til den internationale kapital efter oprøret, der fulgte i kølvandet på Sharpevilliamassakren, men økonomien fik ny afsæt og vækstraterne i sidste halvdel af 1960'erne var de næsthøjeste i verden, kun overgået af Japan.

På trods af, at det i løbet af 1950'erne blev klart, at Nationalistpartiet ikke kunne fratages regeringsmagten, fastholdt de liberale den opfattelse, at økonomisk vækst ville ødelægge grundlaget for apartheid. Den kraftige økonomiske vækst i 1960'erne fik faktisk liberale akademikere til med bestemt determinisme at profetere vidtgående politiske forandringer. Michael O'Dowd fra det alldominerende mineselskab, Anglo-American Corporation, fremlagde i 1964 den skældte *Oppenheimers-tese*, som på basis af W.W. Rostows almene fase-teori om økonomisk take-off, forudsagde, at fortsat fremgang i økonomien senere i løbet af 1980'erne ville føre til apartheidens totale afvikling og indførelsen af den moderne velfærdssat indholdende demokrati og masseløst brug.⁸ Økonomen Ralph Horwitz plejede for en mere konfliktpræget udlægning af tæsen, der indtog den sorte befolkning. Han mente, at den tiltagende konflikt mellem økonomi og politik ville

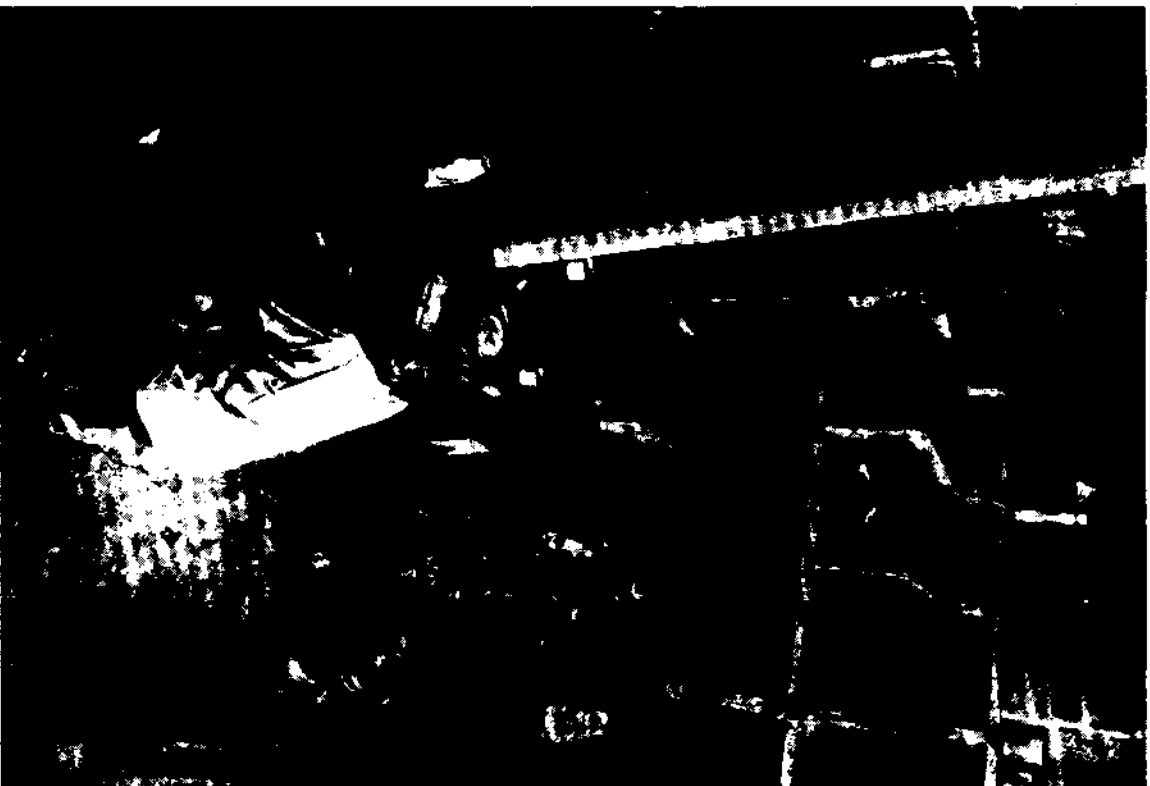
lede frem til en eksplosiv situation.⁹

De fleste af de liberale historikere, der bidrog til *The Oxford History of South Africa* i slutningen af 1960'erne, gik utvarender ud fra, at apartheid var et økonomisk irrationelt produkt af forskellige etniske-ideologiske faktorer, raceforholdene parret med altporet calvinisme og boernationalisme. Økonomiske interesser indgik dårligt nok i forklaringen.¹⁰ Derimod betød alkoloniseringsprocessens større opmærksomhed omkring de oprindelige kulturer, at varikets forfattere pådrog sig betegnelsen, *liberale afrikaniere*.

En undersøgelse fra midten af 1960'erne argumenterer sociologen Blumer for, at økonomisk udvikling er raceneutral, den hverken underminerer eller søger raciale strukturer.¹¹ Korsekvensen af Blumers synspunkt er, at apartheid må nedbrydes ud fra overvejende ikke-økonomiske, d.v.s. politiske metoder, men at virksomheder, der har tilpasset sig forholdene i racestaten, burde være i stand til at arbejde faldt ud så godt under vilkår, der ikke indeholder opdelinger efter race. Det hævder de stiller er stabilt: - ikke af-skaftelse af apartheid.

Den radikaliske skoles kapitalismetrikk

Den høje økonomiske vækst, der karakteriserede den sidste halvdel af 1960'erne, forekom samtidig og i tæt vekselvirkning med den hidtil mest rigide og allomfattende gennemsættelse af raceadskillelserpolitiken; lige fra en perfektionering af *party apartheid* i dens mest ydmygende former, såsom adskillige bus-tustandpolitik og tvangsrydning af tre mil-

Opbølge- og sovrum fra et mandebetjerg. Salen leverede de sorte minearbejdere, der betjente Sydafrikas rigdomme frem i lyset. (Foto: Ben Madenham, 1980)

Ikoner menesteker til racedelle bosættelsesområder.

En ny generation af yngre eksilarbejdere gennemførte bruddet med den dominerende liberale tradition. De første endte miljøer var University of London og University of Sussex. Denne situation medførte, i forbindelse med den voksende soldantistbevægelse, en kraftig internationalisering af diskussionen om Sydafrika. Den gennemblussen af faglige og politiske uroligheder, der med kort mellemrum hær prægede Sydafrika siden 1973, medvirkede til, at 70'ernes og 80'ernes offensive radikale/marxistiske historiedebat foregik under indtryk af de folkelige bevægelseres aktuelle diskussioner om strategi og taktik.

Frihedsbevægelsernes egen historiskrivning kan næppe karakteriseres som egentlig forskning. Bevægelseenes publikationer er ofte stærkt ensidige og ukritiske overfor egen indsats, i visse tilfælde grænsende til det sektariske. De fleste af bevægelserne har desuden set mod skæpsis på folk fra akademiske miljøer, hvis disse ikke var til sinds at stille sig direkte i de pågældende organisationens tjeneste. På den anden side har mange af de progressive faghistorikere haft en berøringsangst overfor aktivistmiljøerne, der ikke helt kan begrundes fagligt, men må skyldes karrierehensyn.

Canadieren Frederick Johnston udviklede en forklaringsmodel for den faktisk konstaterbare overensstemmelse mellem raceudlukkelsesystemet og en høj grad af samfundøkonomisk vitalitet.¹² Johnstone så apartheid som en rationel politik, hvis overordnede formål var at hindre sort samfundsmæssig opslugning. Ved at

holde de sortes uddannelsesniveau nede, ved at standse dem i værdtællingen af deres interesser på arbejdsmarkedet og ved at forhindre dem i kapitalophobning, sikrede systemet tilgang, fordeling og reproduktion af den billigst mulige arbejdskraft. Grundlaget for Sydafrikas økonomiske fremgang var netop billigarbejdskraftssystemets overudbytningsmekanismer. Racesystemet og økonomisk vækst afhang af og understøttede hinanden. De var ikke altså økonomiske størrelser. Tværtimod, de var uadskillelige og forstærkede gensidigt hinanden. Raceundertrykkelsen var en forudsætning for hurtig vækst og den hvide økonomis fremgang medførte samtidig en styrkelse af det hvide overherredømme.

De radikales direkte samfundsengelement inddrog også synet på udlændes investeringspolitik. Hvis racepolitik og økonomisk vækst var uforenelige, som de liberale mente, måtte udlændiske investeringers stimulans af økonomien være et velegnet middel til at opbygge modsetningerne i apartheid og det eksisterende system. Den strategi troede de radikale historikere ikke på. Legssætt, limes og andre fra skolens venstreføj argumenterede for, at udenlandske investeringer ville underbygge det hvide herredømme og derfor burde modarbejdes.¹³

Mens den, af de liberale postulerede, modsætning i forholdet apartheid/kapitalisme pegede mod en gradvis nedbrydning af racesystemet på vejen mod en velfungerende, selvberørende kapitalisme, så pegede den radikale betragtningsmåde mod opbygningen af en systemoverstridende situation, der ville afskaffe både apartheid og den sydafrikanske udgave af kapitalisme.

De tidlige radikale udrivelse i denne fase tendenser til at angribe et liberalt syngspunkt, der blev fremstillet stereotypt og oversimplificeret. Nogle af dem påstod, at adskillelsespolitikken fra først til sidst havde frembragt den industrielle udvikling. Legassick så segregation som en bevist kunstneri, regeringsundersøgt arbejdsgrøvepolitik, introduceret i de første 10 år af indværende århundrede med det formål at fremstille og kontrollere den billige sorte arbejdskraft til miner og landbrug. Minekapitalen havde ikke blot tilpasset sig den eksisterende racisme, som Blannerhævede. Den havde grundlaget den herskende orden i racestaten.

En anden radikal historiker, Trapido, påviser, at den form for minedrift med meget dybe skær, som de geologiske forhold i Sydafrika nødvendiggjorde, krævede store næringer arbejdskraft. Malmens guldmindhold var lavt og verdensmarkedsprisen var nogenlunde faldt. Konkurrencevnen kunne derfor kun sikres på basis af tilstrækkelig tilgang af meget billig arbejdskraft. Disse faktorer var efter Trapidos mening afgørende for de særlige former den industrielle udvikling antog i Sydafrika¹⁴. Harold Wolpe beskrev migrationsarbejdet som nøglen til billigarbejdskraftsystemets udførelse. De sorte minearbejdere var hjemmehørende i landområderne, i reservaterne eller i nabolande, hvor de havde en familie/sammennassig basis i subsistenslandbruget. Minejerne behøvede derfor kun at betale en løn, der netop dækkede den blotte eksistens for den enkelte arbejder i kontraktperioden og produktionsomkostningerne kunne således i høj grad frikøbes for udgifter til familiebeti-

ger, alderdomsforsørgelse, sundhedsvesen og andre sociale belastninger¹⁵. Også den sekundære industri nød senere godt af de faldende standarder. På denne måde udfyldte kapitalen de førtkapitalistiske samfund i det sydlige Afrika i en form for indre kolonialisme.

Diskussionen

Som man kan lase ud af ovenstående, fremsat det liberale og det radikale synspunkt i begyndelsen af 1970'erne som helt uløselige og modstrettede paradigmer. Den empiriske forskning, revisionisterne bedrev, var i begyndelsen rettet mod de samfundselementer/faktorer, som, de forventede, ville have stor forklaringsværdi i forhold til indførelsen af de regel- og lovkomplekser, der kontrollerede segregationspolitikken. Jordlovsarbejdsystemet og forholdet mellem guldmindindustrien og statsmagten blev anset for sådanne nøglepunkter.

Forskningen blev næppe fra nogen af parterne foretaget direkte med henblik på den eskalerende debat mellem parterne, men mere sammenfældende, diskussionsrettede værker dannede efterhånden op. Et af mest spændende er utvivlsomt Merte Liptons *Capitalism and Apartheid*, hvis strukturelle liberalisme både har lægt ved lære af, og går direkte til angreb på, de radikale. Han kan fremvise væsentlige forskningsresultater ved påvisningen af specifikke kapitalinteressers indflydelse på særlige dele af apartheidlovgivningen, men kryder sig ved mere bredt at sammenfatte forholdet mellem hvidt raceterræddomme og økonomisk vækst¹⁶.

Det er også udviklet Økonomisk udvik-

ling er resultatet af en mængde forskellige faktorer. Segregation- og apartheidstaten har fra midten af 1920'erne og frem til begyndelsen af 1970'erne påtvunget Sydafrika en relativt stabiliseret som grundlag for den økonomiske udvikling. Massiv statsundertrykkelse, del og heret politikker og en bevist udviklet psykologisk afhængighed tjente til at afvise afgørende udfordringer mod systemet. Denne tilsynsladende soliditet har utvivlsomt fremmet økonomisk vækst.

De senere 20 års forskning viser klart, at forholdet mellem økonomi og racesystem aldrig var, hverken så ligetil eller så statisk over tid, som de tidlige radikale forestillede sig omkring 1970. Det syngspunkt, at økonomisk vækst altid og under alle vilkår er blevet hæmmet af racesystemet, må imidlertid betragtes som endeligt tilbagevist af de radikale historikers forskning. Både mineerne og det markedsorienterede landbrug nød godt af systemet, der gav dem nem adgang til en stor, billig arbejdsstyrke, hvis geografiske og sociale mobilitet var under fuld kontrol. Det er i dag bredt accepteret blandt de historikere, samfundsforskere og økonomer, der placerer sig i debatten, at segregationsystemet fremmede den økonomiske udvikling i industrialiseringens tidlige faser, hvor en sammensat, utåglært og kun delvis proletariseret arbejdsstyrke blev disciplineret og socialiseret til lønsarbejdet gennem en høj grad af ikke-økonomisk tvang.

Marian Lacey har påvist graktsforskelle i systemets vækststøt på forskellige økonomiske sektorer. Det kommercielle landbrug og minekapitalen havde f.eks. ikke samme holdning til reservatpolitikken i årene lige efter dannelsen af Den

sydafrikanske Union i 1910. Organisationerne til rekruttering af arbejdskraft fungerede ikke altid lige velsmurt og midterne til at opnå den ønskede arbejdskraftreserve vurderedes forskelligt. Minejerne ønskede reservaterne opretholdt og udbygget som depot for en migrationsarbejdsstyrke, der kunne forsøge sig selv mellem kontraktperioderne, mens de dele af landbruget, der havde sikret sig selv jord nok, ønskede et tilstrækkeligt antal arktanere bosiddende på farmene som fæstere eller landarbejdere¹⁷. Minejerne var langt stort set denne interessekamp. Til gengæld måtte de betale for systemets stabilitet med reserveringen af godt betalte jobs for hvide arbejdere, *the job colour bar*. Johnsonne bedømte fordelene og ulmpen for mineindustrien. I sit hovedværk fra 1976 vurderede han den indbyggede systemstabilitet i en splittet, kontrollerbar arbejdsstyrke som vigtigere for minejerne, end de omkostninger den påtvungne andel af højt betalte hvide arbejdere påførte dem¹⁸. Også Wolpe mente, at reservaterne blev skabt som arbejdskraftdepoter for, og på direkte foranledning af, minekapitalen.

De tidlige radikale var næppe helt retfærdige, når de mente, at kapitalisterne havde skabt systemet bevist og enlydt efter egne interesser. Minejerne havde forsøgt at undergrave jobresservationspolitikken gennem ansættelse af flere billige sorte arbejdere på bekostning af de hvide og Randevollen i 1922, hvor de hvide arbejdere rejste sig mod minejerne til kamp for deres privilegier, blev undertrykt omkring dele spørgsmål. Noget tyder på, at minejerne ikke blot var ude efter en revidering af de jobsstandarder og faggrænser racetfordringerne

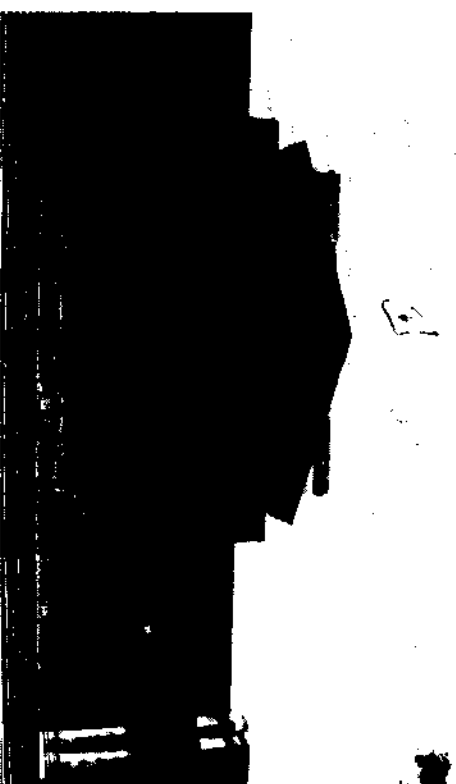
forestøvet, som Johnstone påstod, men ønskede at skaffe sig frihed i deres anseelsespolitik gennem en afskaffelse af job colour bar. Migranterbejdsretningen var (og er) et vigtigt systemelement, der aldrig i samme omfang modsvarer de forskellige kapitalgruppers interesser. I realiteten startede migranterbejdet på planlager og fjerne længe før mineidriften i Kimberley og Witwatersrand. Saunders mener, at selve hændelsen/koloniseringen afgjorde hvilke territorier, der blev læt tilbage som reservater, mens omfanget af migranterbejdet i de forskellige stammesamtland afhæng af traditioner og sociale strukturer. Desuden fremholder han, at mange mineejere foretrak en fast bosiddende, stabil arbejdsstyrke, der ikke behøvede konstant oplæring og som var mindre tilbøjelig til at desertere.¹⁹

Ny forskning har understøttet George Fredricksons argumentation, der peger på en vis racistisk kontinuitet fra systemet i Cape-området med slaver og importerede plantagearbejdere, såvel som i den racisme, der stammer fra enistiske grundholdninger.²⁰ Butlers og andres undersøgelser af forholdene på landet og omkring mindre byer tyder desuden på, at mineområderne ved Witwatersrand ikke var så afgørende for racessystemets udformning, som Johnstone hævdede.²¹ Også Alan Leeves forsøger at relatere minekapitalens betydning. Hans undersøgelser viser, at det tog op mod 30 år for mineejerne at etablere et fælles rekrutteringssystem med halvvoftendelig myn- dighed.²² At beskrive forholdet mellem minekapitalen og stuen som en symbiose mellem ligeværdige partnere, som Yudelman tendenter til, er nok også en

overgivelse af mineejernes indflydelse.²³ Det var klart i mineejernes interesse at ansette og uddanne sort arbejdskraft til en meget lavere løn. De hvide arbejdernes modsand forhindrede dette og nådvendigvis betragtes den kompromispolitik, der fra 1924 sikrede den påtvungne enhed i en hvid magtblok, bl.a. gennem forstærkede colour bar regulativer. Det er Davess opfattelse, at de hvide arbejdere fik nok så meget ud af racetordningen, som de hvide kapitalister, i form af jobsikring og en "udflytningsfri" løn.²⁴ Opbygningen af racessystemet blev ikke dikteret af én enkelt økonomisk sektor.

Den liberale skole lagde hovedvægten på politik og ideologi og overvægtede morderdomme og etnisk frygt som årsagsforklaringer på racestillellespolitikken. De radikale undervurderede derne kantsaltet. Saunders mener, at segregationspolitikken blev videreudviklet under nyt navn, apartheid, på grund af politisk frygt. Af denne årsag afvises en større fastboende sort byarbejderbefolkning mod fremstillingsindustriens ønske, sorte i byområderne terroriseredes med passlove og indflytningskontrol og trængsel forflyttedes i milliorvis og fra 1970 blev afrikamere frataget deres sydafrikanske statsborgerskab og tilknyttet et *independerit black homeland* som følge af separerede udviklingspolitikken. Den politiske trussel blev imødegået trods tilhængerne økonomiske omkostninger.

Den voksende betydning af fremsstillingsindustriens behov var en hjørnesten i den liberale argumentation. Handels- og fremsstillingssektorerne yrede da også fra tid til anden en halvhyrtet kritik overfor racepolitikken på arbejdsmarkedet.

En af de liberale historikere i højborgene: University of Witwatersrand, ogal kaldet "Vir". (Foto: Hans Erik J. Skaalen)

området gennem deres brancheargamentationer. Den radikale skoles talensmænd fremfører imidlertid, at disse sektorer klarede sig ekstremit godt under 1960'ernes vækstperiode på basis af halvårlige migranterarbejdere. En bredere forskning i fremsstillingsindustriens økonomiske historier savnes stadig og det er næppe muligt endvidere at konkludere på, i hvilke perioder fordelene ved den billige kontrolerbare arbejdsstyrke opvejede omkostningerne ved hyppig udskiftning og manglen på faglært ekspertise, samt lav købekraft i hjemmemarkedet.

Efter Lipsons opfattelse var apartheid uforenelig med den højt udviklede kapitalisme, hvis vækst afhænger af introduktionen af højteknologi. Før 1970'erne gik manglen på kvalificeret arbejdskraft

mest ud over den endnu ikke særlig dominerende fremsstillingsindustri, men med den større mekanisering af landbruget voksede behovet for faglærte også her. For mineindustriens vedkommende betød 1970'ernes stigende guldriser, at de hvide arbejdere kunne overtages til egentlige arbejdslederjob, hvilket medvirkede til at nedbyrde modsstanden mod faglig uddannelse af sorte minearbejdere og dermed åbnede for afviklingen af job colour bar. Denne udvikling fandt sted samtidig med, at en tilhørende kapital-koncentration skabte konglomerater på tværs af de forskellige økonomiske sektorer. Under denne proces skete til dels en sammensmeltning af afrikaanerkapitalen og den engelske kapital og afrikaan-salende økonomer og erhvervsfolk i lederroller fik større indsigt i den engelske

liberalismes holdningsunivers, herunder en stigende forståelse af, at mangelen på værdighed og fraværet af alle sociale og politiske rettigheder for de direkte producenter af hovedparten af landets værdier, også skaber ansvarsfølelse og manglende medleven i forhold til produkt- og produktivtænsudvikling. Ligeledes argumentationerne går ud fra, at stor kapitalen i stigende grad var bekvæmt, ikke blot over arbejderes efterlysningsindre økonomiske dysfunktioner, men nok så meget over de mere "eksterne" omkostninger, såsom fremveksten af et gigantisk bureaunkrati og sikkerhedsopmærksomhed, den voksende mangel på politisk stabilitet, gennembruddet i den internationale sanktionspolitik og særinter- national tilfald med faldende investeringer som følge. Hendes grundlæggende synspunkt er imidlertid, at det var presset fra økonomiske interesser, der tvang staten til ændringer af den rigde, almindelige raceseleksionspolitik. Dette skete med anerkendelsen af afrikanseres faglige organisationer fra 1979 og den gradvise oplysning af parlovene fra 1986, der tilfald en større permanent afrikansk besejelse i byområderne. Siden er det mest af petty-apartheidlovgivningen formelt afskaffet. De sorte kan nu opholde sig i parker og på offentlige badeanstalter.

Denne udvikling kan usædvanlig tolkes den, at den liberale argumentation har bevist sin sandhedsværdi. At hensynet til økonomisk vækst endelig har tvunget det sydafrikanske samfund til at sætte sig ud over den hvide raceadominans.

Hvem har dræbt apartheid?

Det er på nuværende tidspunkt forbundet med stor usikkerhed at vurdere hvilke

årsager, der har været de mest tungvæbne for reformpolitikens gennemførelse. Presset for begrænsede reformer fra stor kapitalen gennem Ufben Foundation, Handelskammeret og tilsvarende organisationer har utvivlsomt været tilstede, men andre forhold har sikkert spillet en større rolle. Den sorte modstandskamp, der i midten af 1980'erne genåbner gamle brage Sydafrika i borgerkrigsagtige situationer er efter min egen opfattelse den væsentligste enkeltårsag til udviklingen mod demokrati, men den er tæt sammenkædet med andre faktorer, såsom anti-apartheidregeringens magt- overtagelse i de afrikoniserede frontlinjer og et stigende pres fra verdenssamfundet.

Det er for tidligt til en påstand som de Villiers' "capitalism has killed apartheid."²⁵ Resultatet er stadig ikke givet. Den formelle afskaffelse af parlovene, jobreservationen og faglige restriktioner betød ikke et farvel til raceseleksion og hvid overlegenhed. Indemnes og de farvedes indtagelse i det parlamentariske system gennem 1983-forfatningen fremstod hurtigt som betydningsløs og heller ikke indoplygsels af en mindre afrikansk elitegruppe vil true systemets grundlæggende karakter. På trods af folketets hvide pres for fulde demokratiske rettigheder i et samlet Sydafrika er de konkrete systemændringer indtil nu foregået på Nationalistregeringens initiativ. Når processen er kommet ud af kontrol, har svaret været massiv undertrykkelse. At blokeringen af virkelige reformer nu kun kan ske gennem en gedulgt del og hersk strategi via etnisk desstabilisering, må vel nærmest ses som en positiv forandring i styrkeforholdet.

Det aktuelle begivenhedsforløb i Sydafrika har imidlertid ført til en vis drejning af forskningsinteressen væk fra både økonomisk og traditionel politisk historie. I 1970'erne og første halvdel af 1980'erne fransod statsmagten som den magtfulde eksponent for kontrollerede reformer og samfundøkonomien var stadig rimelig stabil. Siden Sowetostanden i 1976, den sorte ungdoms blodige opgang mod et undertrykkende uddannelsessystem, har den militante sorte modstandskamp generelt været i offensiven. Siden 1984 har bølger af bred folkelig modstand og de brutale forsøg på at undertrykke den karakteriseret situationen i Sydafrika. Samtidig har økonomien bevæget sig gennem egenlige krisekonjunkturer.

Denne samtid har også påvirket historikere. Proletariseringprocessen, industrialiserings sociale udvikling, den sorte arbejderklassens organisering og kultur, den folkelige bevægelses styrke og svagheder, bevidsthedsudviklingen blandt sorte, kortlægningen af hidtil upåagtede sociale kampe i landområderne og andre af modstandskampens lokale forer er blevet populære forskningsfeltet. Den sorte modstandsbærelse ses nu af mange som den mest betydningsfulde aktør i skabelsen af et nyt Sydafrika og dens historiske bedrifter bliver tilsvarende væsentlige for sorte sydafrikaneres identitet.²⁶

De mere optimistiske prognoser for apartheidens endelige afvikling har dog i den seneste tid påny bragt den politiske økonomi i centrum. Forholdet mellem den sydafrikanske stats racepolitik og den økonomiske udvikling vil også fremover være et centralt interesseområde for

historikere, der lægger vægt på interaktion mellem fortid og nutid. Under udviklingen af strategier for økonomisk vækst og fordelingspolitik i en post-apartheidssituation er historiedebatten om sammenhængen mellem apartheid og kapitalisme åbenlyst relevant. Kapitalismens evne til at skabe bedre sociale kår på tværs af raceskel vil blive afgørende for dens fremtid i Sydafrika indenfor en ret kort tidsramme.

Hans Erik Jakobsgaard Siøtten

Noder

1 Wright, Harrison, *The Burden of the Present*, Charnont, 1977

2 Theal, G.M.: *History of South Africa*, London, 1887-1919, bind 1-11

3 Macmillan, W.M.: *Complex South Africa*, London, 1930

4 Turner: *The Frontier in American History*, 1920. Se også: Taylor, G.R.: *The Turner Thesis*, Boston: D.C. Heath, 1956

5 Walker, E.: *The Frontier Tradition in South Africa*, Oxford University Press, London 1930

6 Frankel, S.H.: *Capital Investment in Africa*, Oxford University Press, London, 1938

7 O'Meara, Dan: *The 1946 Mineworkers Strike and the Political Economy of South Africa*, *Journal of Commonwealth & Comparative Politics*, vol. 13, no. 2, London, 1975

8 O'Dowd, M.: *South Africa in the Light of the Struggle of Economic Growth*, Lefevich, A. ed.: *South Africa: Economic Growth and Political Change*, Allison and Busby, London, 1974, pp. 29-43

9 Horwitz, R.: *The Political Economy of South Africa*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1967

10 Wilson, M. og Thompson, L. (ed.): *The Oxford History of South Africa* I-II, Clarendon Press, Oxford, 1969-71

11 Blamert, H.: *Industrialisation and Race Relations*, J. Harter, G. (ed.): *Industrialisation and Race Relations*, OUP, 1967

- 12 Johnstone, F.R.: *White Supremacy and White Property in South Africa Today*, African Affairs 69/275, pp. 124-140, 1970
- 13 Legassick, M.: *The Frontier Tradition in South African Historiography*, i Marks, S. og Annon, A. (ed.): *Economy and Society in Preindustrial South Africa*, London, 1980
- 14 Jones, Duncan og Plant, M.: *Class Struggle and Economic Development in South Africa: The Inter-War Years*, Collected Seminar Paper 24, Institute of Commonwealth Studies, University of London, 1979.
- 14 Tingstad, Stanley: *South Africa in the Comparative Study of Industrialisation*, *Journal of Development Studies*, 7/3, pp. 309-320, 1971
- 15 Wodje, H.: *Capitalism and Cheap Labour Power in South Africa i Economy and Society*, 1/4, pp. 425-456, 1972
- 16 Lipson, Merle: *Capitalism and Apartheid: South Africa, 1910-1984*, Gower, Aldershot, 1985
- 17 Lacey, Marion: *Working for Boroko*, Raven Press, Johannesburg, 1981
- 18 Johnstone, F.R.: *Class, Race and Gold*, Routledge and Kegan Paul, London, 1976
- 19 Saunders, Christopher C.: *The Making of the South African past: major historians on race and class*, David Philip, Cape Town, 1988
- 20 Fredrickson, George: *White Supremacy*, Oxford University Press, New York, 1981
- 21 Butler-J/Thompson, L.M. (ed.): *Change in Contemporary South Africa*, University of California Press, Berkeley, 1975.
- Butler, Jeffrey/Robberg, R.L/Adams, J.: *The Black Homelands of South Africa - Bophuthatswana and KwaZulu*, i Perspectives on Southern Africa, 21, University of California Press, Berkeley, 1977
- 22 Jeeves, A.: *Migrant Labour in South Africa's Gold-Mining Economy*, McGill-Queen's University Press, Montreal, 1985
- 23 Yudelman, David: *The Emergence of Modern South Africa*, Greenwood, London, 1983
- 24 Davies, Robert H.: *Capital, State and white labour in South Africa, 1900-1960*, Brighton, 1979. Ph.D. fra University of Sussex
- 25 De Villiers, Pieter: *Hint Revisited: Capitalism and Apartheid*, i Lewis, R. et al.: *Apartheid - Capitalism or Socialism*, Institute for Economic Affairs, London, 1986
- 26 Generale historigrafiske overgitter: Smith, Kenneth Wynham: *The Changing Past: trends in South African historical writing*, Southern Book Publishers, Johannesburg, 1988.
- Lonsdale, John: *From colony to industrial state: South African historiography as seen from England*, *Social Dynamics* 9/1, pp.67-83, 1983 (gam) og Marks, Shula: *The Historiography of South Africa: Recent Developments*, Sage Seminar on African Modernization and Development, Vol. 12, London, 1986.